

รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในภาคเหนือ

A PATTERN FOR ENHANCING BUDDHIST WELL-BEING OF THE TAMBON PEOPLE'S TRAINING UNIT IN THE NORTH OF THAILAND

พระมหาไกรสร แสนวงศ์ และคณะ*
PhramaKraisorn Sanvong and Others

Received: 2021-02-08

Revised: 2021-04-29

Accepted: 2021-04-30

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในภาคเหนือ มีวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และสื่อสร้างเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในภาคเหนือ เพื่อพัฒนานวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล และเพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลโดยผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบคุณภาพ (Qualitative Research) เชิงปฏิบัติการ (Action Research โดยการบูรณาการแนวคิดทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาบทบาทของคณะสงฆ์ ในการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผลการศึกษา พบว่า การขับเคลื่อนงานของหน่วยอบรมประจำตำบลภาคเหนือ สอดคล้องกับนโยบายคณะสงฆ์และพันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ ศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพและอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม สามัคคีธรรมโดยการบูรณาการกับโครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ เป็นวิธีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ได้ เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 เป็นต้น ซึ่งการบูรณาการหลักธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของหน่วย อ.ป.ต. ได้อาศัยการขับเคลื่อนงานที่ได้รับการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ผลการดำเนินงานจึงสะท้อนให้เห็นถึงผู้มีส่วนได้เสียของการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม ได้แก่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

* อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน, เบอร์โทร 086-1939398, E-mail:

ksanvong@hotmail.com

พระมหาอรุณพล นริสโร อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พระครูสิริสุตตันตยาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

ปิ่นปิ่นทิพย์ เหลืองพิทักษ์ อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

ปกรณ มหากันหา อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

เสน่ห์ ใจสิทธิ์ อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

สามารถ บุญรัตน์ อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

ผลการดำเนินงานจึงสะท้อนให้เห็นถึงผู้มีส่วนได้เสียของการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม การปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน สถาบันการศึกษา ภายใต้การนำเครื่องมือการทำงาน ได้แก่ การประชุม การวิเคราะห์ SWOT เทคนิค AIC สันทนากลุ่มย่อย สารสนเทศ ศูนย์การเรียนรู้ และการอบรมเชิงปฏิบัติการ ทำให้การดำเนินงานขับเคลื่อนโครงการครั้งประสบความสำเร็จ ซึ่งปัจจัยความสำเร็จ ได้แก่ ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วม การสร้างแกนนำ พระสงฆ์และชุมชน การสร้างเครือข่าย และกำกับติดตามปรับกลยุทธ์ที่ยืดหยุ่น และยังพบอุปสรรคในการทำงาน ได้แก่ ระยะเวลา การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง สารสนเทศ ผลการดำเนินงานนำไปสู่การผลักดันนโยบาย ได้แก่ นโยบายการส่งเสริมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล นโยบายขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนเพื่อประชาธิรัฐ เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธอย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: สุขภาวะเชิงพุทธ, การเสริมสร้าง

ABSTRACT

Research studies Model for enhancing Buddhist well-being Of the district people training unit (Or Soror) in the North with the objective To develop the body of knowledge and media to promote well-being according to Buddhism of the sub-district people training unit in the North To develop the Buddhist well-being innovation of the Tambon People's Training Unit And to build cooperation networks of government agencies, the private sector and civil society With the working mechanism of the Tambon People's Training Unit, the researcher used the qualitative research model (Action Research) by integrating Buddhist concepts with modern science and local wisdom. The development of the role of the Sangha In enhancing the Buddhist well-being of the Tambon Boromma District The study found that Driving the work of the district training unit in the north Consistent with the policy of the Sangha and the 8 important missions: morality and culture Health and Sanitation of Livelihood Peace Education Welfare Public welfare Gratitude, Gratitude, Dharma, fellowship by integrating with the village driving project, keeping the 5 precepts and the reform of the Sangha Affairs It is a method of applying Buddhist principles in promoting health and sustainability. Important principles that can be applied, such as the Tri-Sikha, Prayana 4, etc., which integrate principles to enhance health. It can be seen that the operation of the PTTEP unit is based on the supportive work of the local government organization and the government sector, its performance reflects the stakeholders of the project and activities. Including the district people training unit Performance reflects the stakeholders of the project and activities. Reform of the Sangha Affairs Driving villages to maintain the 5 precepts, communities, local government organizations Government and private sectors, educational institutions Under the leadership of working tools, including meetings, SWOT analysis, AIC techniques, group discussions, information, learning

centers. And workshops Making the project-driven operation a success Which factors for success include social capital, participation Creating a leader for the monks and communities Network building And direct, follow, adjust strategies that stay flexible And still found obstacles in the work, such as the time to drive continuously, information on the performance leading to the advocacy of the policy, such as the policy of promoting the district people training unit Local government policies And the development of public training units for the civil state For further enhancement of Buddhist well-being.

Keywords: Buddhist well-being, strengthening

1. บทนำ

มหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้มีมติให้ดำเนินการการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา 6 ด้าน สำคัญได้แก่ การปกครอง การเผยแผ่ การศาสนศึกษา การสาธารณสงเคราะห์ การสาธารณูปการ และการศึกษาสงเคราะห์ จึงถือเป็นโอกาสสำคัญที่เครือข่ายการสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา จะได้ร่วมมือส่งเสริมนโยบาย กิจกรรมและองค์ความรู้ในช่วงเวลาแห่งการปรับกระบวนทัศน์ การพัฒนาองค์กรทางพระพุทธศาสนา¹ การดำเนินยุทธศาสตร์และโครงการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ได้มีการผลักดันให้เกิดการสร้างองค์ความรู้และการฟื้นเครือข่ายสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาให้มีความยั่งยืน อยู่ในช่วงเวลาที่เป็โอกาสสำคัญของการสร้างสรรค์เครือข่ายการทำงาน และกระบวนการส่งเสริมองค์ความรู้สุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา บูรณาการร่วมกับการกิจของคณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องร่วมกัน

การเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา จึงถือเป็นภารกิจที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนจากสำนักสนับสนุนสุขภาวะองค์กร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ให้ดำเนินกิจกรรมพัฒนาองค์ความรู้สุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา การสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์ ตลอดจนการพัฒนาฐานข้อมูลและกระบวนการสื่อสารสาธารณะ ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมาได้พัฒนาไปสู่การสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เครือข่ายความร่วมมือเพื่อการสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ตลอดจนการพัฒนากิจกรรมสนองกิจการคณะสงฆ์เพื่อการพัฒนาสังคมและองค์กรสุขภาวะให้เกิดในคณะสงฆ์ได้อย่างต่อเนื่อง การดำเนินงานภายใต้เครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ที่สามารถดำเนินกิจกรรมให้มีความต่อเนื่องและมีแนวโน้มนำไปสู่ความยั่งยืนได้นั้น มีปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จร่วมกันสามประการกล่าวคือ ประการที่หนึ่ง การสร้างเครือข่ายร่วมกับคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพื้นที่ที่กล่าวคือการเห็นความสำคัญกับการระดมศักยภาพของคณะสงฆ์ในพื้นที่ โดยการเปิดโอกาสให้คณะสงฆ์พัฒนาโครงการพัฒนาสุขภาวะและแนวทางการผลักดันสู่ชุมชน ส่งผลให้เกิดพื้นที่การทำงานที่สามารถพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือภายในท้องถิ่นโดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นพื้นที่การเรียนรู้และการสร้างกิจกรรมพัฒนาสุข

¹ คณะกรรมการประสานงานแผนยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา (คปพ.), รายงานสรุปการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, 2561, หน้า 56

ภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ประการที่สอง การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและกลไกระดับชุมชน กล่าวคือการผลักดันให้คณะสงฆ์พัฒนาเครือข่ายและประเด็นการทำงาน ที่สามารถบูรณาการภารกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล หรือนโยบายสำคัญของคณะสงฆ์ ไปเชื่อมโยงหรือขยายผลต่อไปยังหน่วยงานภาครัฐและกลไกระดับชุมชนต่างๆ ผลของการดำเนินงานที่สร้างความร่วมมืออย่างชัดเจนนำไปสู่การจัดตั้งความร่วมมือเบื้องต้นในการขยายองค์ความรู้สู่สาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนาไปยังหน่วยงานต่างๆ และ ประการที่สาม การพัฒนานโยบายสำคัญของมหาเถรสมาคมสู่การปฏิบัติในพื้นที่ กล่าวคือ การผลักดันการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ของมหาเถรสมาคม ถือเป็นภารกิจที่สามารถประยุกต์การสร้างสังคมสุขภาวะได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบัน การพัฒนาสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ได้ขยายแนวทางและรูปแบบการดำเนินการมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากการส่งเสริมความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรมของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพและภาคีเครือข่ายทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานสถาบันการศึกษา อาทิ การสนับสนุนให้เกิดการพัฒนากิจกรรมสร้างสุขด้วย 5ส การพัฒนาเครือข่ายการทำงานระหว่างพระสังฆาธิการและพระสงฆ์นักพัฒนา² ตลอดจนการพัฒนาสื่อการเรียนรู้และกลยุทธ์สร้างสุขภาวะทางกายผ่านกระบวนการทางโภชนาการ ซึ่งถือว่าได้ยกระดับความร่วมมือในมิติที่สอดคล้องกับการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ได้พอสมควร อย่างไรก็ตามการบูรณาการกระบวนการพัฒนาสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาสู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งส่งเสริมองค์คณะสงฆ์ต้นแบบที่สามารถดำเนินกิจกรรมสุขภาวะภายในระบบการเผยแผ่ปฏิบัติได้ ถือเป็นความท้าทายแห่งยุคสมัยร่วมกันที่จำเป็นต้องพัฒนาให้เกิดขึ้น เพราะการสามารถยกระดับความตระหนักถึงความสำคัญของการสร้างเสริมสุขภาวะ ที่คณะสงฆ์สามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ได้ จะเป็นรูปแบบที่สร้างระบบสุขภาพที่ยั่งยืนต่อไป อีกทั้งปัจจุบันภาครัฐได้พัฒนายุทธศาสตร์ชาติและกำหนดให้การพัฒนาสุขภาวะเชิงบูรณาการและให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการลงสู่พื้นที่ชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่จะยกระดับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างยั่งยืน

กล่าวสำหรับการปกครองคณะสงฆ์ในพื้นที่ปัจจุบัน การมีสำนักงานเจ้าคณะจังหวัดเป็นศูนย์กลางการปกครองได้ช่วยให้เกิดการนำนโยบายและโครงการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ลงสู่พื้นที่ชุมชนมากขึ้น แต่ยังเป็นการดำเนินงานในลักษณะแยกโครงการหรือตามฝ่ายคณะกรรมการที่ได้รับมอบหมาย ดังนั้นการบูรณาการให้เกิดเครือข่ายการส่งเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการดำเนินงานร่วมองค์การที่สะท้อนบทบาทการบูรณาการได้อย่างรอบด้าน รวมทั้งเป็นหน่วยงานที่ทำงานในพื้นที่มาอย่างต่อเนื่อง “หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล” หรือ อ.ป.ต.³ ของคณะสงฆ์ ซึ่งมีพันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ(1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษา

² พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, คู่มือขับเคลื่อนโครงการสังฆพัฒน์วิทยาลัย. (กรุงเทพมหานคร: จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, 2560), หน้า 38

³ จากรายงานของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พบว่า ปัจจุบันมีหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลทั้งสิ้น 5,914 แห่ง โดยเป้าหมายสำคัญของการขับเคลื่อนหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลคือการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งบางปีเจ้าคณะปกครองอาจส่งเสริมให้มีการประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเพื่อถอดบทเรียนและมอบรางวัลให้กับหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดีเด่นระดับหน่วย, หน้า 72

สงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูทเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม จึงถือเป็นรูปแบบองค์กรเครือข่ายที่คณะสงฆ์ภาคเหนือ เห็นว่าควรพัฒนาและส่งเสริมการดำเนินงานร่วมกันเชิงพื้นที่ ให้เกิดการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุขภาพและต่อยอดเป็นนวัตกรรมสุขภาพวิถีพุทธร่วมกันต่อไป

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพเชิงพุทธ ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ในภาคเหนือ” เพื่อสะท้อนให้เห็นการดำเนินงานพัฒนาและปฏิบัติการที่จะนำไปสู่การพัฒนางานองค์ความรู้และนวัตกรรมสุขภาพวิถีพุทธ รวมทั้งการสร้างการขับเคลื่อนให้เกิดหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลที่สามารถบูรณาการพันธกิจร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ตลอดจนการยกระดับให้เกิดวัดส่งเสริมสุขภาพในพื้นที่การศึกษาต้นแบบตามแนวทางของธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติ พ.ศ. 2560 ร่วมด้วย

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อพัฒนางานองค์ความรู้และสื่อสารสร้างเสริมสุขภาพตามแนวพระพุทธศาสนาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในภาคเหนือ
- 2.2 เพื่อพัฒนานวัตกรรมสุขภาพวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล
- 2.3 เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

3. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยปรัชญาการกลุ่มปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยด้วยวิธีวิทยาการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการอยู่ 2 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยติดตามประเมินผลการเสริมสร้างสุขภาพเชิงพุทธ ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล คณะสงฆ์ภาค 4,5,6,7 โดยการคัดเลือกพื้นที่ภาคละ 1 จังหวัด รวม 4 พื้นที่/จังหวัดในการติดตาม แนะนำ และเสริมสร้างการขับเคลื่อนสุขภาพเชิงพุทธ

ระยะที่ 2 ดำเนินการศึกษาค้นคว้าวิจัยด้วยการถอดบทเรียนของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลต้นแบบ ของคณะสงฆ์ภาค 4,5,6,7 เพื่อศึกษาถึงรูปแบบ นวัตกรรม และกระบวนการจัดการของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละพื้นที่ ในการสร้างองค์ความรู้และต่อยอดการเสริมสร้างสุขภาพเชิงพุทธแก่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลอื่น ๆ ในประเทศไทย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล แกนนำชุมชน หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือการวิจัยที่เน้นกระบวนการกิจกรรมซึ่งมีความหลากหลาย และมีความยืดหยุ่นด้านการในเครื่องมือการวิจัย ทั้งนี้ยังอาศัยข้อมูลในการศึกษาวิจัย ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview: IDI) การสังเกต (Observe) การสร้างเวทีประชาคมโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion: FGD) ผู้วิจัย

ใช้วิธีการกำหนดประเด็นหรือแนวคำถาม (schedule guide) ไว้ล่วงหน้าก่อน และใช้เทคนิค SWOT Analysis ในการวิเคราะห์ศักยภาพ และใช้กระบวนการ F.S.C (Future Search Conference)

4. ผลการศึกษา

4.1 องค์ความรู้และสื่อสร้างเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในภาคเหนือ พบว่า การพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธ เป็นวิธีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ได้ เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 เป็นต้น ซึ่งการบูรณาการหลักธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องสุขภาวะทางด้านร่างกายให้มีความพร้อมเป็นเบื้องต้น เพราะสุขภาวะเชิงพุทธนั้นเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่ไปด้วยกัน พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ได้ให้คำนิยามของคำว่า สุขภาพ คือ ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ดังนั้น การพัฒนาสุขภาวะที่สมบูรณ์จึงต้องพัฒนาทั้งระดับภายในตัวบุคคลและทำที่ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม มีหลักในการวัดว่าบุคคลจะมีภาวะเช่นนี้หรือไม่ ให้ดูจากผลของการพัฒนาในด้านต่างๆ สืบตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ภาวนา 4 ได้แก่⁴

- 1) กายภาวนา พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
- 2) คีลภาวนา พัฒนาพฤติกรรม และความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม
- 3) จิตตภาวนา พัฒนาจิต คือ การฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง เจริญองกามด้วยคุณธรรมและเป็นสุข
- 4) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา คือการฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

ผลการศึกษาวิจัยการพัฒนาแบบวัดสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ พบว่า จากการรวบรวมแนวคิดและองค์ประกอบสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ ทำให้สามารถกำหนดขอบเขต (Domain) ของสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ เป็นองค์ประกอบย่อยตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา คีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา และแบ่งเป็นองค์ประกอบย่อย 12 ด้าน ได้แก่⁵

1) กายภาวนา หรือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกาย ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม ต้องมีความเป็นอยู่ที่สอดคล้องและไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ด้านการเสพ บริโภคใช้สอยปัจจัย 4 รวมทั้งอุปกรณ์และเทคโนโลยี อย่างถูกต้องเหมาะสมรวมทั้งมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อการเสพ บริโภค ใช้สอยอย่างสร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ ด้านการใช้อินทรีย์ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในการรับรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รู้เท่าทันไม่เกิดโทษ และ ด้านสุขภาพร่างกาย คือ การดูแลสุขภาพทั้งร่างกาย และมีทัศนคติต่อการมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงเพื่อเป็นเครื่องเกื้อหนุนชีวิตที่ดีงาม

2) คีลภาวนา หรือการพัฒนาพฤติกรรม และความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม ได้แก่ ด้านปฏิสัมพันธ์ คือ รู้จักสงเคราะห์ เกื้อกูล และไม่เบียดเบียนต่อกลุ่มบุคคลต่างๆ สามารถปฏิบัติต่อผู้อื่นได้อย่างถูกต้อง

⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างใน พระครุชิต คุณวโร ชูฤทธิ์ เตังไตรสรณ์ และ อรุณวิชราพรทิพย์, “การพัฒนาแบบวัดสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, วารสารวิชาการสาธารณสุข, ปีที่ 17 ฉบับเพิ่มเติม 6 (กันยายน – ตุลาคม 2551): 1651.

⁵ พระครุชิต คุณวโร ชูฤทธิ์ เตังไตรสรณ์ และ อรุณวิชราพรทิพย์, “การพัฒนาแบบวัดสุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, วารสารวิชาการสาธารณสุข, หน้า 1654 – 1655.

เหมาะสม ด้านการหาเลี้ยงชีพ ที่ประกอบสัมมาอาชีพ และการจัดสรรการใช้จ่ายที่ดี และ ด้านวินัย คือ เคารพ กฎเกณฑ์ กติกา ระเบียบ จรรยาบรรณ เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข รวมทั้งการรู้จักปรับปรุง วินัยภายในตนเองให้สามารถทำงานได้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

3) จิตตภาวนา หรือการฝึกฝนพัฒนาตนในด้านจิตใจ ได้แก่ ด้านคุณภาพจิต เป็นด้านคุณสมบัติด้าน คุณธรรมและจริยธรรม มีความเสียสละแก่ส่วนรวม ด้านสมรรถภาพจิต เป็นด้านความสามารถของจิตที่จะ ช่วยควบคุมการทำงาน ความมุ่งมั่นในงาน หรือการคิด การตัดสินใจได้อย่างสมเหตุสมผล ได้แก่ สติ สมาธิ และความมุ่งมั่น และด้านสุขภาพจิต คือความสามารถที่จะมีความสุขท่ามกลางสถานการณ์ต่างๆ

4) ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาปัญญาซึ่งจะเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมจิตและพฤติกรรมทั้งหมดของ มนุษย์ ได้แก่ ด้านการปฏิบัติต่อความรู้ คือ การสามารถขวนขวายหาความรู้ในการทำกิจหน้าที่ หรือดำเนิน ชีวิตอย่างเข้าใจ และนำมาใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ ตรงตามจริง สามารถถ่วงถ่วงสิ่งต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ลึกซึ้ง และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งรับรู้ และเข้าใจทุกอย่างได้อย่างเท่าทันความ เป็นจริง

ดังนั้นแล้ว การเสริมสร้างสังคมลำพูนให้เป็นสังคมสุขภาวะเชิงพุทธนั้น คือการนำเอาหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้กับการดูแลสุขภาพเพื่อให้เกิดสุขภาวะที่ดี ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และ ปัญญา ซึ่งการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธนั้นเป็นการสร้างสุขภาพได้อย่างยั่งยืน เพราะสามารถดูแลได้ทั้ง ร่างกายและจิตใจ อันจะเป็นการพัฒนาสุขภาพให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่าง เป็นปกติสุข เมื่อศึกษาวิจัยเพื่อวิเคราะห์การขับเคลื่อนงานการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธของหน่วยอบรม ประชาชนประจำตำบล ซึ่งให้ความสำคัญกับการดำเนินงานร่วมองค์กรที่สะท้อนบทบาทการบูรณาการ กิจกรรมได้อย่างรอบด้าน ภายใต้พันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ(1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและ อนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทีตาธรรม (8) สามัคคีธรรม ที่มีการพัฒนาและส่งเสริมการดำเนินงานร่วมกันเชิงพื้นที่ ให้เกิดการขับเคลื่อนการส่งเสริมสุข ภาวะและต่อยอดเป็นนวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธร่วมกัน ประกอบไปด้วย 6 พื้นที่ในภาคเหนือ ดังนี้

- 1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- 2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดงตะขบ อำเภอดงขลับ จังหวัดพิจิตร
- 3) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
- 4) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน
- 5) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน
- 6) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ในแต่ละพื้นที่เกิดกระบวนการทำงานตามพันธกิจ 8 ด้านของ อ.ป.ต. ภายใต้การเสริมสร้างสุขภาวะ เชิงพุทธ ที่มุ่งเน้นในการเสริมสร้างให้คณะสงฆ์และประชาชนมีความสมบูรณ์ตามหลักภาวนา 4 การ ขับเคลื่อนงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ตามพันธกิจ 8 ด้าน ซึ่งได้ดำเนินการโดยมีวัตถุประสงค์ หลัก 4 ประการ คือ

1. เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ประชาชนในท้องถิ่น โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในตำบลที่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลตั้งอยู่ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเองได้และพัฒนาตนเองไปใน ทิศทางที่ถูกต้องตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ

2. เพื่อเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างวัด บ้าน และหน่วยงานในการที่จะร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น ให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้าน เช่น

- ช่วยกันพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเจริญก้าวหน้าตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น นั้น ๆ ซึ่งจะทำให้ประชาชนไม่ต้องอพยพย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นหรือไปขายแรงงานที่อื่น

- ช่วยกันพัฒนาท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับภูมิปัญญาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วยกันปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนมีศีลธรรม ซึ่งจะเป็นรากฐานในการพัฒนาด้านอื่นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

- ช่วยกันพัฒนาอาชีพโดยเฉพาะอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายที่เราเรียกกันว่าสามอาชีพ ทั้งนี้ เพื่อที่จะหารายได้มาพัฒนาครอบครัว หมู่บ้าน และสังคมที่ตนอาศัยอยู่โดยไม่เลือกงานหนักเอาเบาสู้ยึดคิดว่า คนขยันย่อมหาทรัพย์ได้

3. เพื่อเป็นศูนย์รวมความคิดของประชาชนทุกหมู่เหล่า กล่าวคือ ใครมีความคิดอะไรที่เป็นประโยชน์ สร้างสรรค์ที่จะนำมาพัฒนาหมู่บ้านให้เจริญรุ่งเรืองให้มาแสดงออกที่หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เข้าทำนองที่ว่า ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ จะนำชาติให้เจริญ

4. เพื่อเป็นศูนย์รวมพลังในการป้องกันหมู่บ้านให้เกิดสันติสุขช่วยกันปกป้องพิทักษ์รักษาชีวิต และทรัพย์สินของทุกคนในหมู่บ้านให้เกิดความปลอดภัยไม่ว่าจะเป็นโจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย วาตภัย หรือภัยอื่นๆ ให้ทุกคนนอนตาหลับ เข้าทำนองว่า ถึงคราวมีทุกข์ ช่วยกันแก้ไข ถึงคราวสุขสบายก็ไม่ตกอยู่ในความประมาท

5. เพื่อเป็นศูนย์รวมข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะข้อมูลข่าวสารของทางราชการจำเป็นจะต้องรับทราบอย่างทันทั่วทั้งตรงไปตรงมายุคนี้เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากได้รับข้อมูลข่าวสารที่ไม่ถูกต้อง จะทำให้เราเข้าใจสถานการณ์ของบ้านเมืองไม่ถูกต้องและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาไม่ถูกต้อง

ทั้งนี้เมื่อหน่วยงานอบรมประชาชนประจำตำบลซึ่งปัจจุบันบางหน่วยไม่สามารถจะดำเนินการตามวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ได้เนื่องจากขาดปัจจัยหลายประการ เช่น บุคลากรและอุปกรณ์ที่จะมา สนับสนุนในการดำเนินงาน จึงเห็นควรประสานกับองค์กรและหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ ในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีเครือข่ายโยงใยทั่วประเทศ ช่วยวางแผนในการทำงานให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาด้านการศาสนา ดังนี้

1. ประชาชนต้องได้รับการพัฒนาจิตใจให้เป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม เข้าใจและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและสามารถดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีความสุข โดยมีการเผยแผ่หลักธรรมไปสู่ประชาชนในรูปแบบที่หลากหลายกว้างขวางและต่อเนื่อง

2. การศึกษาของคณะสงฆ์ต้องยกระดับให้มีคุณภาพสูงขึ้นรวมทั้งขยายผลออกไปให้กว้างขวางทั่วถึงทุกวัด

3. ศาสนสถานสำหรับพระพุทธศาสนา คือ วัดต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นแกนนำในการเผยแผ่หลักธรรมและให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน สามารถสงเคราะห์เกื้อกูลชุมชนในทุกๆ ด้านที่ไม่ขัดต่อกฎหมายและพระธรรมวินัย

4. ระดมสรรพกำลังจากศาสนิกชนและองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ให้มีส่วนร่วมทำนุบำรุง อนุรักษ์ในกิจการพระศาสนาซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทุกคนรวมทั้งการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี ระหว่างองค์กรทางพระพุทธศาสนาด้วยกันและองค์กรอื่นๆ เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งสันติภาพที่ยั่งยืน

5. เร่งรัดพัฒนาการบริหารงานพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของพระศาสนา และเพื่อให้บุคลากรทางพระศาสนาสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพการเผยแผ่ หลักธรรมสู่ประชาชนของหน่วยงาน อ.ป.ต.

การขับเคลื่อนงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละพื้นที่ ได้ทำงานตามพันธกิจและ วัตถุประสงค์ของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธมาโดยตลอด จะเห็นได้ว่าเมื่อหน่วย อ.ป.ต. แต่ละพื้นที่ได้ขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้เป็นการต่อยอดและสร้างนวัตกรรมทางสังคมในด้านใดด้านหนึ่งของพันธกิจ 8 ด้าน แต่มีความสัมพันธ์ในพันธกิจด้านอื่นๆ และเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธทั้งทางตรงและ ทางอ้อม จึงขอเสนอกระบวนการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธ ดังนี้

1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ภายใต้โครงการขับเคลื่อน งานพุทธเกษตรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการสร้างสัมมาชีพให้กับคนใน ชุมชน ในการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชน ได้มีจิตอาสาเอื้อเฟื้อต่อคนในชุมชน การส่งเสริมด้านการบริโภคผักปลอดสารพิษให้มีสุขภาพอนามัยที่ แข็งแรง และการส่งเสริมทางด้านสังคมความสามัคคีธรรม จากการสัมภาษณ์ พระชยานันท์มณี ประธาน อ. ป.อ. อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน กล่าวว่า “การส่งเสริมเกษตรเชิงพุทธ เป็นหัวใจสำคัญของการทำงาน อ.ป.ต. ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงการพัฒนาตามพันธกิจทั้ง 8 ด้าน และยังเสริมสร้างสุขภาวะได้เป็นอย่างดี เช่น การการทำเกษตรเชิงพุทธ ได้เน้นให้คนในชุมชนมีศัลภาวนา มีพฤติกรรมที่เอื้อเฟื้อแบ่งปันสร้างสามัคคีธรรม ในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เสริมสร้างให้คนมีจิตใจที่ดีงาม มีปัญญาที่สามารถสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อคนในชุมชน และการส่งเสริมด้านกายภาพนามีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง” จะเห็นได้ว่าการมุ่งเน้นเกษตรเชิงพุทธเป็นการ สร้างนวัตกรรมทางสังคมของหน่วย อ.ป.ต. ที่ได้เสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธอย่างยั่งยืน

2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดงตะขบ อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ภายใต้โครงการ ขับเคลื่อนและขยายผลการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดพิจิตร โดยมุ่งเน้นการเป็นศูนย์การ เรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชนจังหวัดพิจิตร อ.ป.ต. ดงตะขบ ซึ่งมีผลงานการขับเคลื่อนหน่วย อ.ป.ต. ตาม พันธกิจทั้ง 8 ด้านที่มีความเข้มแข็ง และได้พัฒนาไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชน ที่มี องค์ความรู้ทั้ง 8 ด้าน (1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษา สงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม จึงเห็นได้ว่าเป็นการเสริมสร้าง สุขภาวะเชิงพุทธที่มีความสมบูรณ์ ทั้งนี้ยังเกิดการขยายความรู้สู่การปฏิบัติของคณะสงฆ์ในจังหวัดพิจิตร มี หน่วย อ.ป.ต. หลายพื้นที่ในจังหวัดพิจิตร ได้ดำเนินการนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการ สัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที รศ. ดร. เจ้าคณะจังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “หน่วย อ.ป.ต.ดงตะขบ นับว่าเป็นการ ทำงานที่เป็นต้นแบบสะท้อนถึงพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ดำเนินการตามพันธ กิจ 8 ด้านของคณะสงฆ์ และยังได้เผยแพร่องค์ความรู้แก่คณะสงฆ์ชุมชน จึงเป็นต้นแบบของจังหวัดพิจิตร นอกจากนี้การทำงานแบบนี้ยังเป็นมิติของการขับเคลื่อนให้คนมีความสมบูรณ์ตามหลักภาวนา 4 ที่มีจิตใจดี

งาม มีปัญหาสร้างสัมมาชีพ มีร่างกายที่สมบูรณ์ และสังคมที่สงบสุข” จึงเห็นได้ว่ามิติของการทำงานพระสงฆ์ที่มีความหลากหลายทำให้สร้างบทบาทสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธต่อสังคมอย่างยั่งยืน

3) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมือง อำเภอเมือง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ภายใต้โครงการการอบรมสัมมาอาชีพสู่ชุมชนเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้ง 3 พื้นที่ของหน่วย อ.ป.ต. จังหวัดลำพูน ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนการเสริมสร้างสัมมาชีพแก่ชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการดำรงชีพของคนในชุมชน การสัมภาษณ์ของ พระเทพรัตนนายก เจ้าคณะจังหวัดลำพูน กล่าวว่า “การส่งเสริมสัมมาชีพเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อพุทธศาสนิกชนมีอันจะกิน มีรายได้ที่เกิดมาจากสัมมาชีพ การส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนาจะสามารถดำเนินไปได้มีประสิทธิภาพ ผู้คนมีความสุข ไม่เกิดการกระทำผิดศีล 5 และมีส่วนร่วมในการทำงานพระศาสนาได้เพิ่มขึ้น” จะเห็นได้ว่าการทำงานของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนมีการขับเคลื่อนงาน อ.ป.ต. ที่เด่นชัด และเป็นการมุ่งสร้างนวัตกรรมทางสังคมในพื้นที่ต้นแบบ 3 พื้นที่ และได้ยกระดับการสร้างสัมมาชีพได้แก่ การทำโคลนลันนา การแกะสลักไม้สัก การทำเทียน ที่ได้สร้างเสริมให้ชุมชนเกิดรายได้ เยาวชนมีรายได้ในการสร้างสัมมาชีพ ทำให้เกิดการต่อยอดของชุมชน นับเป็นการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างยั่งยืน

4) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ภายใต้โครงการธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนงานด้านสามัคคีธรรม และด้านศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความสำคัญในด้านจิตใจของคนในชุมชน จึงได้จัดกิจกรรมธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชนและเยาวชน เพื่อเป็นเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ จากการสัมภาษณ์ของ พระครูสิริปริยัติวิมล ประธาน อ.ป.ต. ตำบลเจดีย์หลวง กล่าวว่า “การส่งเสริมด้านปัญญาและจิตใจจะทำให้ผู้คนมีความสุขทางใจและทางกาย เมื่อมี 2 อย่างสมบูรณ์ จะนำไปสู่การสรรสร้างสังคมที่น่าอยู่ การขับเคลื่อน อ.ป.ต.จังหวัดเชียงรายในอดีตยังมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน จากการขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้ ทำให้เห็นมิติการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย ชุมชน และคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาวะได้อย่างเข้มแข็ง

4.2 พัฒนานวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พบว่า การพัฒนานวัตกรรมสุขภาวะวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลนั้น เป็นวิธีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ได้ เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 เป็นต้น ซึ่งการบูรณาการหลักธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องสุขภาวะทางด้านร่างกายให้มีความพร้อมเป็นเบื้องต้น เพราะสุขภาวะเชิงพุทธนั้นเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่ไปด้วยกัน พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550 ได้ให้คำนิยามของคำว่า สุขภาพ คือ ภาวะของมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และปัญญา เชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ดังนั้น การพัฒนาสุขภาวะที่สมบูรณ์จึงต้องพัฒนาทั้งระดับภายในตัวบุคคลและทำที่ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม มีหลักในการวัดว่าบุคคลจะมีภาวะเช่นนี้หรือไม่ ให้ดูจากผลของการพัฒนาในด้านต่างๆ สืบตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ศีลภาวนา พัฒนาพฤติกรรม และความสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม จิตตภาวนา พัฒนาจิต คือ การฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง เจริญองกามด้วยคุณธรรมและเป็นสุข และปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา คือการฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

การขับเคลื่อนงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลแต่ละพื้นที่ ได้ทำงานตามพันธกิจและวัตถุประสงค์ของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งนำไปสู่การเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธมาโดยตลอด จะเห็นได้ว่าเมื่อหน่วย อ.ป.ต. แต่ละพื้นที่ได้ขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้เป็นการต่อยอดและสร้างนวัตกรรมทางสังคมในด้านใดด้านหนึ่งของพันธกิจ 8 ด้าน แต่มีความสัมพันธ์ในพันธกิจด้านอื่นๆ และเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงขอเสนอกระบวนการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธ ดังนี้

1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ภายใต้โครงการขับเคลื่อนงานพุทธเกษตรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการสร้างสัมมาชีพให้กับคนในชุมชน ในการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชนได้มีจิตอาสาเอื้อเฟื้อต่อคนในชุมชน การส่งเสริมด้านการบริโภคผักปลอดสารพิษให้มีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรง และการส่งเสริมทางด้านสังคมความสามัคคีธรรม จากการสัมภาษณ์ พระชยนันท์มณี ประธาน อ.ป.อ. อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน กล่าวว่า “การส่งเสริมเกษตรเชิงพุทธ เป็นหัวใจสำคัญของการทำงาน อ.ป.ต. ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงการพัฒนาตามพันธกิจทั้ง 8 ด้าน และยังเสริมสร้างสุขภาวะได้เป็นอย่างดี เช่น การการทำเกษตรเชิงพุทธ ได้เน้นให้คนในชุมชนมีศีลภาวนา มีพฤติกรรมที่เอื้อเฟื้อแบ่งปันสร้างสามัคคีธรรมในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เสริมสร้างให้คนมีจิตใจที่ดีงาม มีปัญญาที่สามารถสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อคนในชุมชน และการส่งเสริมด้านกายภาพนามีสภาพร่างกายที่แข็งแรง” จะเห็นได้ว่าการมุ่งเน้นเกษตรเชิงพุทธเป็นการสร้างนวัตกรรมทางสังคมของหน่วย อ.ป.ต. ที่ได้เสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธอย่างยั่งยืน

2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดงตะขบ อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ภายใต้โครงการขับเคลื่อนและขยายผลการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดพิจิตร โดยมุ่งเน้นการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชนจังหวัดพิจิตร อ.ป.ต. ดงตะขบ ซึ่งมีผลงานการขับเคลื่อนหน่วย อ.ป.ต. ตามพันธกิจทั้ง 8 ด้านที่มีความเข้มแข็ง และได้พัฒนาไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชนที่มีองค์ความรู้ทั้ง 8 ด้าน (1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม จึงเห็นได้ว่าเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธที่มีความสมบูรณ์ ทั้งนี้ยังเกิดการขยายความรู้สู่การปฏิบัติของคณะสงฆ์ในจังหวัดพิจิตร มีหน่วย อ.ป.ต. หลายพื้นที่ในจังหวัดพิจิตร ได้ดำเนินการนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที รศ. ดร. เจ้าคณะจังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “หน่วย อ.ป.ต.ดงตะขบ นับว่าเป็นการทำงานที่เป็นต้นแบบสะท้อนถึงพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ดำเนินการตามพันธกิจ 8 ด้านของคณะสงฆ์ และยังได้เผยแพร่องค์ความรู้แก่คณะสงฆ์ชุมชน จึงเป็นต้นแบบของจังหวัดพิจิตร นอกจากนี้การทำงานแบบนี้ยังเป็นมิติของการขับเคลื่อนให้คนมีความสมบูรณ์ตามหลักภาวนา 4 ที่มีจิตใจดีงาม มีปัญญาสร้างสัมมาชีพ มีร่างกายที่สมบูรณ์ และสังคมที่สงบสุข” จึงเห็นได้ว่ามิติของการทำงานพระสงฆ์ที่มีความหลากหลายทำให้สร้างบทบาทสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธต่อสังคมอย่างยั่งยืน

3) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมือง อำเภอเมือง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ภายใต้โครงการการอบรมสัมมาชีพสู่ชุมชนเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้ง 3 พื้นที่ของหน่วย อ.ป.ต. จังหวัดลำพูน ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนการเสริมสร้างสัมมาชีพแก่ชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการดำรงชีพของคนในชุมชน การสัมภาษณ์ของ พระเทพรัตนนายก เจ้าคณะจังหวัดลำพูน กล่าวว่า “การส่งเสริมสัมมาชีพเป็น

สิ่งสำคัญ เมื่อพุทธศาสนิกชนมีอันจะกิน มีรายได้ที่เกิดมาจากสัมมาชีพ การส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนาจะสามารถดำเนินไปได้มีประสิทธิภาพ ผู้คนมีความสุข ไม่เกิดการกระทำผิดศีล 5 และมีส่วนร่วมในการทำงานพระศาสนาได้เพิ่มขึ้น" จะเห็นได้ว่าการทำงานของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนมีการขับเคลื่อนงาน อ.ป.ต.ที่เด่นชัดและเป็นการมุ่งสร้างนวัตกรรมทางสังคมในพื้นที่ต้นแบบ 3 พื้นที่ และได้ยกระดับการสร้างสัมมาชีพ ได้แก่ การทำโคลนลันนา การแกะสลักไม้สัก การทำเทียน ที่ได้สร้างเสริมให้ชุมชนเกิดรายได้ เยาวชนมีรายได้ในการสร้างสัมมาชีพ ทำให้เกิดการต่อยอดของชุมชน นับเป็นการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างยั่งยืน

4) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ภายใต้โครงการธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนงานด้านสามัคคีธรรม และด้านศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความสำคัญในด้านจิตใจของคนในชุมชน จึงได้จัดกิจกรรมธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชนและเยาวชน เพื่อเป็นเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ จากการสัมภาษณ์ของ พระครูสิริปริยัติวิมล ประธาน อ.ป.ต. ตำบลเจดีย์หลวง กล่าวว่า "การส่งเสริมด้านปัญญาและจิตใจจะทำให้ผู้คนมีความสุขทางใจและทางกาย เมื่อมี 2 อย่างสมบูรณ์ จะนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคมที่น่าอยู่ การขับเคลื่อน อ.ป.ต.จังหวัดเชียงรายในอดีตยังมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน จากการขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้ ทำให้เห็นมิติการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย ชุมชน และคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาวะได้อย่างเข้มแข็งการดำเนินงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย เป็นการขับเคลื่อนผ่านนโยบายของคณะสงฆ์ ภายใต้พันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ(1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม โดยการบูรณาการกับการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ จะเห็นได้ว่าการทำงานของหน่วย อ.ป.ต. ได้อาศัยการขับเคลื่อนงานที่ได้รับการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ซึ่งการทำงานที่ผ่านมาหน่วย อ.ป.ต. นับเป็นหน่วยงานคณะสงฆ์ที่เป็นเบื้องหลังของการทำงานคณะสงฆ์ที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะหน่วย อ.ป.ต. ภาคเหนือ ที่มีผลงานเด่นชัดของการขับเคลื่อนงาน จะเห็นได้จากพื้นที่จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดพิจิตร ที่มีทุนทางสังคมในการพัฒนาคณะสงฆ์และชุมชน จากการผลการขับเคลื่อนโครงการในครั้งนี้ ก่อให้เกิดการยกระดับการทำงานของคณะสงฆ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น สร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เป็นเชิงประจักษ์ และทำให้เกิดเครือข่ายระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเครือข่ายงดเหล้าบุรีรัมย์ภาคเหนือ และเครือข่ายอื่น ๆ ที่ได้มีบทบาททำงานร่วมกัน ทำให้การขับเคลื่อนงานของ อ.ป.ต. มีแนวทางการขับเคลื่อนในเชิงคุณภาพมากขึ้น

4.3 การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมกับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พบว่า การดำเนินงานของหน่วยอบรมประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย เป็นการขับเคลื่อนผ่านนโยบายของคณะสงฆ์ ภายใต้พันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ (1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม โดยการบูรณาการกับการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ จะเห็นได้ว่าการทำงานของหน่วย อ.ป.ต. ได้อาศัยการขับเคลื่อนงานที่ได้รับการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ซึ่งการทำงานที่ผ่านมาหน่วย

อ.ป.ต. นับเป็นหน่วยงานคณะสงฆ์ที่เป็นเบื้องหลังของการทำงานคณะสงฆ์ที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะหน่วย
อ.ป.ต. ภาคเหนือ ที่มีผลงานเด่นชัดของการขับเคลื่อนงาน จะเห็นได้จากพื้นที่จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย
จังหวัดลำพูน จังหวัดพิจิตร ที่มีทุนทางสังคมในการพัฒนาคณะสงฆ์และชุมชน จากการผลการขับเคลื่อน
โครงการในครั้งนี้ ก่อให้เกิดการยกระดับการทำงานของคณะสงฆ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น สร้างนวัตกรรมทาง
สังคมที่เป็นเชิงประจักษ์ และทำให้เกิดเครือข่ายระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพระพุทธศาสนา
สำนักงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเครือข่าย
งดเหล้าหรือภาคเหนือ และเครือข่ายอื่น ๆ ที่ได้มีบทบาททำงานร่วมกัน ทำให้การขับเคลื่อนงานของ อ.ป.ต.
มีแนวทางการขับเคลื่อนในเชิงคุณภาพมากขึ้น ผลการศึกษาภาพรวมของภาคเหนือจึงพบข้อเสนอจากฐาน
รากฐานนโยบาย จึงได้นำเสนอดังนี้

1) นโยบายการส่งเสริมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล

หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล เป็นหน่วยงานของคณะสงฆ์ที่ดำเนินงานด้วยจิตอาสาและการ
สงเคราะห์ชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ไม่ได้รับงบประมาณในการสนับสนุนจากภาครัฐ จากการขับเคลื่อนงาน
อ.ป.ต.ที่ผ่านมา และการยกระดับการทำงานของหน่วย อ.ป.ต. โครงการนี้ ก่อให้เกิดผลงานที่เสริมสร้างสุข
ภาวะเชิงพุทธให้สังคมอย่างยั่งยืน และเป็นการขับเคลื่อนงานที่สะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของพระสงฆ์ ผู้เป็น
บุคลากรสำคัญในสังคมไทยที่ไม่ได้มุ่งเน้นในด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นการทำงานที่ครอบคลุมและสอดคล้องกับ
การทำงานภาครัฐ จากการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ภาคเหนือ พบว่า ความเข้มแข็งของการทำงานคณะสงฆ์
ผ่านหน่วย อ.ป.ต. มีประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรต่าง ๆ ในการสนับสนุน
และต่อยอดกระบวนการทำงาน ซึ่งการขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุน
สนับสนุนส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับการทำงาน จึงเห็นผลลัพธ์ที่ก่อให้เกิด
กระบวนการสำคัญ ได้แก่ เครือข่ายการทำงานที่ชัดเจนขึ้น การยกระดับการพัฒนาชุมชนที่เป็นรูปธรรม เป็นต้น
แม้หน่วย อ.ป.ต. จะเป็นหน่วยงานที่ทำงานปิดทองหลังพระ และเป็นหน่วยงานที่สงเคราะห์ชุมชนตามแบบ
แผนของคณะสงฆ์ แต่หากได้รับการผลักดันเป็นนโยบายระดับประเทศ และได้รับการสนับสนุนในด้านต่าง ๆ
บทบาทพระสงฆ์กับการทำงานในสังคมจะเป็นสิ่งที่ตอบโจทย์ในด้านการเสริมสร้างสุขภาวะที่ยั่งยืนได้

2) นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

จากผลการดำเนินงานโครงการครั้งนี้ ก่อให้เกิดรูปธรรมที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ได้รับความสนใจ
ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเห็นได้จากหน่วย อ.ป.ต.จังหวัดน่าน ที่ดำเนินการด้านพุทธเกษตรเกิด
ผลผลิตทางการเกษตรที่นอกจากสร้างรายได้สัมมาชีพให้กับคนในชุมชน ยังเป็นการช่วยเหลือเรือนจำจังหวัด
น่าน และนำไปผลิตอาหารเพื่อช่วยเหลือชุมชนในสถานการณ์การระบาดของโควิด -19 ทำให้องค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่นให้ความสำคัญ และนำไปสู่การวางแผนนโยบายท้องถิ่นที่จะให้การสนับสนุนการทำงานคณะสงฆ์
จังหวัดน่าน หน่วย อ.ป.ต. จังหวัดลำพูน ที่ได้ส่งเสริมสัมมาชีพการทำโคลนลันนา การแกะสลักไม้สัก การทำ
เทียนของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการเสนอองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นนโยบายการส่งเสริมงานคณะสงฆ์
และอีกหลายพื้นที่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เห็นกระบวนการทำงานของคณะสงฆ์ จึงก่อให้เกิดความ
สนใจและการผลักดันนโยบายท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการทำงานคณะสงฆ์

3) หน่วยอบรมประชาชนเพื่อประชาธิรัฐ

โครงการประชารัฐของรัฐบาลมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมฐานรากของชุมชน ให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน โดยการต่อยอดด้านอาชีพในชุมชน จึงเห็นว่ากระบวนการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล มีพันธกิจที่สอดคล้องกับการทำงานของโครงการรัฐบาล และเป็นกระบวนการทำงานที่เชื่อมโยงหลากหลายมิติ ซึ่งก่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธที่เป็นรูปธรรม ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาจึงเป็นเครื่องพิสูจน์ถึงผลงานของพระสงฆ์ในการทำงานเพื่อสังคม หากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการทำงานพระสงฆ์ จะทำให้ประสิทธิภาพของการทำงานมีมากขึ้น และก่อให้เกิดสังคมเชิงพุทธที่เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

5. อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่า การขับเคลื่อนงานของหน่วยอบรมประจำตำบลภาคเหนือ สอดคล้องกับนโยบายคณะสงฆ์และพันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ ศีลธรรมและวัฒนธรรม สุขภาพและอนามัย สัมมาชีพ สันติสุข ศึกษาสงเคราะห์ สาธารณสงเคราะห์ กตัญญูกตเวทิตาธรรม สามัคคีธรรม โดยการบูรณาการกับโครงการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ **พัฒนาองค์ความรู้และสื่อสารเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในภาคเหนือ** จึงเป็นวิธีการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างสุขภาวะให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน หลักธรรมสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ได้ เช่น ไตรสิกขา ภาวนา 4 เป็นต้น ซึ่งการบูรณาการหลักธรรมเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะ **การพัฒนาวัตรกรรมสุขภาวะวิถีพุทธของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล** เกิดการพัฒนาแต่ละพื้นที่ ดังนี้ 1) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ภายใต้โครงการขับเคลื่อนงานพุทธเกษตรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นการสร้างสัมมาชีพให้กับคนในชุมชน ในการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ที่บูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คนในชุมชนได้มีจิตอาสาเอื้อเฟื้อต่อคนในชุมชน การส่งเสริมด้านการบริโภคผักปลอดสารพิษให้มีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรง และการส่งเสริมทางด้านสังคมความสามัคคีธรรม จากการสัมภาษณ์ พระชยานันทมุนี ประธาน อ.ป.อ. อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน กล่าวว่า “การส่งเสริมเกษตรเชิงพุทธ เป็นหัวใจสำคัญของการทำงาน อ.ป.ต. ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงการพัฒนาด้านพันธกิจทั้ง 8 ด้าน และยังเสริมสร้างสุขภาวะได้เป็นอย่างดี เช่น การการทำเกษตรเชิงพุทธ ได้เน้นให้คนในชุมชนมีศัลภาวนา มีพฤติกรรมที่เอื้อเฟื้อแบ่งปัน สร้างสามัคคีธรรมในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เสริมสร้างให้คนมีจิตใจที่ดีงาม มีปัญญาที่สามารถสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อคนในชุมชน และการส่งเสริมด้านกายภาวนามีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง” จะเห็นได้ว่าการมุ่งเน้นเกษตรเชิงพุทธเป็นการสร้างวัตรกรรมทางสังคมของหน่วย อ.ป.ต. ที่ได้เสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธอย่างยั่งยืน 2) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลดงตะขบ อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร ภายใต้โครงการขับเคลื่อนและขยายผลการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลของจังหวัดพิจิตร โดยมุ่งเน้นการเป็นศูนย์การเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชนจังหวัดพิจิตร อ.ป.ต. ดงตะขบ ซึ่งมีผลงานการขับเคลื่อนหน่วย อ.ป.ต. ตามพันธกิจทั้ง 8 ด้านที่มีความเข้มข้น และได้พัฒนาไปสู่การสร้างศูนย์การเรียนรู้ของคณะสงฆ์และชุมชน ที่มีองค์ความรู้ทั้ง 8 ด้าน (1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม จึงเห็นได้ว่าเป็นการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธที่มีความสมบูรณ์ ทั้งนี้ยังเกิดการขยายความรู้สู่การปฏิบัติของคณะสงฆ์ในจังหวัดพิจิตร มีหน่วย อ.ป.ต.

หลายพื้นที่ในจังหวัดพิจิตร ได้ดำเนินการนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสัมภาษณ์ พระราชสิทธิเวที รศ. ดร. เจ้าคณะจังหวัดพิจิตร กล่าวว่า “หน่วย อ.ป.ต.ดงตะขบ นับว่าเป็นการทำงานที่เป็นต้นแบบสะท้อนถึงพระสงฆ์นักพัฒนาที่มุ่งทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ดำเนินการตามพันธกิจ 8 ด้านของคณะสงฆ์ และยังได้เผยแพร่องค์ความรู้แก่คณะสงฆ์ชุมชน จึงเป็นต้นแบบของจังหวัดพิจิตร นอกจากนี้การทำงานแบบนี้ นับเป็นมิติของการขับเคลื่อนให้คนมีความสมบูรณ์ตามหลักภาวะ 4 ที่มีจิตใจดีงาม มีปัญญาสร้างสัมมาชีพ มีร่างกายที่สมบูรณ์ และสังคมที่สงบสุข” จึงเห็นได้ว่ามิติของการทำงานพระสงฆ์ที่มีความหลากหลายทำให้สร้างบทบาทสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะเชิงพุทธต่อสังคมอย่างยั่งยืน 3) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในเมือง อำเภอเมือง หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลป่าพลู อำเภอบ้านไร่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ภายใต้โครงการการอบรมสัมมาอาชีวะสู่ชุมชน เพื่อเสริมสร้างสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนา ทั้ง 3 พื้นที่ของหน่วย อ.ป.ต. จังหวัดลำพูน ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนการเสริมสร้างสัมมาชีพแก่ชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญกับการดำรงชีพของคนในชุมชน การสัมภาษณ์ของ พระเทพรัตนนายก เจ้าคณะจังหวัดลำพูน กล่าวว่า “การส่งเสริมสัมมาชีพเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อพุทธศาสนิกชนมีอันจะกิน มีรายได้ที่เกิดมาจากสัมมาชีพ การส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนาจะสามารถดำเนินไปได้มีประสิทธิภาพ ผู้คนมีความสุข ไม่เกิดการกระทำผิดศีล 5 และมีส่วนร่วมในการทำงานพระศาสนาได้เพิ่มขึ้น” จะเห็นได้ว่าการทำงานของคณะสงฆ์จังหวัดลำพูนมีการขับเคลื่อนงาน อ.ป.ต.ที่เด่นชัด และเป็นการมุ่งสร้างนวัตกรรมทางสังคมในพื้นที่ต้นแบบ 3 พื้นที่ และได้ยกระดับการสร้างสัมมาชีพ ได้แก่ การทำโคมล้านนา การแกะสลักไม้สัก การทำเทียน ที่ได้สร้างเสริมให้ชุมชนเกิดรายได้ เยาวชนมีรายได้ในการสร้างสัมมาชีพ ทำให้เกิดการต่อยอดของชุมชน นับเป็นการส่งเสริมสุขภาวะเชิงพุทธทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างยิ่ง 4) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลเจดีย์หลวง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ภายใต้โครงการธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ ได้มุ่งเน้นการขับเคลื่อนงานด้านสามัคคีธรรม และด้านศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความสำคัญในด้านจิตใจของคนในชุมชน จึงได้จัดกิจกรรมธรรมะสัญจรพัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชนและเยาวชน เพื่อเป็นเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธ การขับเคลื่อน อ.ป.ต. จังหวัดเชียงรายในอดีตยังมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน จากการขับเคลื่อนโครงการครั้งนี้ ทำให้เห็นมิติการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย ชุมชน และคณะสงฆ์ได้เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดการเสริมสร้างสุขภาวะได้อย่างเข้มแข็ง การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม กับกลไกการทำงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลการดำเนินงานของหน่วยอบรมประจำตำบลของคณะสงฆ์ไทย เป็นการขับเคลื่อนผ่านนโยบายของคณะสงฆ์ ภายใต้พันธกิจที่สำคัญ 8 ประการคือ(1) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (2) สุขภาพและอนามัย (3) สัมมาชีพ (4) สันติสุข (5) ศึกษาสงเคราะห์ (6) สาธารณสงเคราะห์ (7) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (8) สามัคคีธรรม โดยการบูรณาการกับการขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 และการแผนการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ จะเห็นได้ว่าการทำงานของหน่วย อ.ป.ต. ได้อาศัยการขับเคลื่อนงานที่ได้รับการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ซึ่งการทำงานที่ผ่านมาหน่วย อ.ป.ต. นับเป็นหน่วยงานคณะสงฆ์ที่เป็นเบื้องหลังของการทำงานคณะสงฆ์ที่มีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะหน่วย อ.ป.ต. ภาคเหนือ ที่มีผลงานเด่นชัดของการขับเคลื่อนงาน จะเห็นได้จากพื้นที่จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงราย จังหวัดลำพูน จังหวัดพิจิตร ที่มีทุนทางสังคมในการพัฒนาคณะสงฆ์และชุมชน จากการผลการขับเคลื่อนโครงการในครั้งนี้ ก่อให้เกิดการยกระดับการทำงานของคณะสงฆ์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น สร้างนวัตกรรมทางสังคมที่เป็นเชิงประจักษ์ และทำให้เกิด

เครือข่ายระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักงานวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ กลุ่มเครือข่ายงดเหล้าหรือภาคเหนือ และเครือข่ายอื่น ๆ ที่ได้มีบทบาททำงานร่วมกันทำให้การขับเคลื่อนงานของ อ.ป.ต. มีแนวทางการขับเคลื่อนในเชิงคุณภาพมากขึ้น จะเห็นได้ว่าการทำงานของหน่วย อ.ป.ต. ได้อาศัยการขับเคลื่อนงานที่ได้รับการสนับสนุนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาครัฐ ผลการดำเนินงานจึงสะท้อนให้เห็นถึงผู้มีส่วนได้เสียของการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม ได้แก่ หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ผลการดำเนินงานจึงสะท้อนให้เห็นถึงผู้มีส่วนได้เสียของการขับเคลื่อนโครงการและกิจกรรม การปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ การขับเคลื่อนหมู่บ้านรักษาศีล 5 ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน สถาบันการศึกษา ทำให้การดำเนินงานขับเคลื่อนโครงการครั้งประสบความสำเร็จ ซึ่งปัจจัยความสำเร็จ ได้แก่ ทุนทางสังคม การมีส่วนร่วม การสร้างแกนนำพระสงฆ์และชุมชน การสร้างเครือข่าย และกำกับติดตามปรับกลยุทธ์ที่ยืดหยุ่นและยังพบอุปสรรคในการทำงาน ได้แก่ ระยะเวลา การขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง สารสนเทศ ผลการดำเนินงานนำไปสู่การผลักดันนโยบาย ได้แก่ นโยบายการส่งเสริมหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการพัฒนาหน่วยอบรมประชาชนเพื่อประชารัฐ เพื่อการเสริมสร้างสุขภาวะเชิงพุทธอย่างยั่งยืนต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะด้านการวิจัย

1) ควรนำรูปแบบของกระบวนการดำเนินงานคณะสงฆ์และเครือข่าย ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้สู่การต่อยอดโดยให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และหาแนวทางร่วมกัน เพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

2) ควรมีการศึกษาการเสริมสร้างและการเรียนรู้สุขภาวะเชิงพุทธ โดยเน้นพันธกิจของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ที่เป็นการสร้างนวัตกรรมอย่างเป็นรูปธรรม ดำเนินการวิจัยเพื่อติดตามประเมินการดำเนินงาน และหาแนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ให้เกิดความยั่งยืน

6.2 ข้อเสนอแนะด้านบทบาทพระสงฆ์และเครือข่าย

1) ควรมีกิจกรรมสร้างองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพพระสงฆ์และเครือข่ายร่วมกัน ในประเด็นต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับการส่งเสริมสุขภาวะชุมชน จะทำให้กระบวนการทำงานขับเคลื่อนไปอย่างมีคุณภาพ

2) นโยบายคณะสงฆ์จำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลเชิงลึกจากพระสงฆ์แกนนำและเครือข่าย เพื่อกำหนดทิศทางการทำงาน และการเสริมสร้างสุขภาวะที่มีประสิทธิภาพ

3) บทบาทพระสงฆ์และเครือข่ายไม่จำเป็นต้องขับเคลื่อนด้านสุขภาวะในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะมีส่วนร่วมในเครือข่ายต่าง ๆ ถึงการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน เพื่อส่งผลทางตรงและทางอ้อมต่อการเสริมสร้างสุขภาวะจังหวัดลำพูนต่อไป

4) การนำองค์ความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ สู่การต่อยอดและพัฒนาคณะสงฆ์และชุมชน เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

6.3 ข้อเสนอแนะบทบาทมหาวิทยาลัยสงฆ์

1) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรมีการบูรณาการการเสริมสร้างสุขภาวะและการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแต่ละสาขาวิชา เพื่อเป็นการพัฒนาบทบาทของนิสิตต่อการดำเนินกิจกรรมต่อไป

2) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยควรสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ให้เกิดความยั่งยืน เพื่อการเรียนรู้ต่อผู้สนใจด้านสุขภาวะ และการประสานงานของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

8. เอกสารอ้างอิง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา.

กรุงเทพมหานคร. บริษัท ชัคเชสมิเดีย จำกัด, 2543.

คณะกรรมการประสานงานแผนยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา (คปพ.). รายงานสรุปการขับเคลื่อนแผนปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา, 2561.

ฉลาด จันทรมบัติ. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น. วารสารการบริหารและพัฒนา. ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน 2553.

ติน ปรัชญพฤทธิ์. ทฤษฎีองค์การ. กรุงเทพมหานคร. ไทยวัฒนาพานิช, 2538.

ถวิลวดี บุรีกุล. พลวัตการมีส่วนร่วมของประชาชน : จากอดีตจนถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. กรุงเทพมหานคร. บริษัท เอ.พี. กราฟิค ดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, 2552.

ประเวศ วะสี, สุขภาวะชุมชนเป็นรากฐานของสุขภาวะทั้งมวล, กรุงเทพมหานคร. บริษัท พ.เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด, 2554.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร. สำนักกองกลางการสนับสนุนการวิจัย, 2542.

พระครรรชิต คุณวโร ชูฤทธิ์ เตังไตรสรณ์ และ อรุณีวีชิราพรทิพย์. “การพัฒนาแบบวัดสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 2555.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). อ้างใน พระครรรชิต คุณวโร ชูฤทธิ์ เตังไตรสรณ์ และ อรุณีวีชิราพรทิพย์, “การพัฒนาแบบวัดสุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ. วารสารวิชาการสาธารณสุข. ปีที่ 17 ฉบับเพิ่มเติม 6 (กันยายน – ตุลาคม 2551)

พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี. คู่มือขับเคลื่อนโครงการสังฆพัฒนาวิชชาลัย. กรุงเทพมหานคร. จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, 2560.